

Janez Bizjak

Kaplje in osamelec iz Idrije

In memoriam Jože Felc (1941–2010)

Primarij dr. Jože Felc je bil slovenski razumnik v najbolj žlahtnem pomenu besede. Pisatelj, esejist in publicist, avtor petnajstih knjig in 850 strokovnih razprav, dolgoletni glavni urednik slovenske psihiatrične revije *Vice versa*, urednik in duša idrijske oporečniške revije *Kaplje*. Zelo iskan specialist psihiater je bil čuteč sogovornik in poslednje upanje drugačnih, kot je z očetovsko sočutnostjo imenoval svoje paciente, na družbeni rob odrinjene nesrečnike, ki so jim določili zadnji dom gôri na griču. Tako na Primorskem imenujejo Psihiatrično bolnišnico Idrija, kjer je bil dr. Felc od leta 1973 do upokojitve leta 2006 predstojnik.

Človeku pretresljivih preizkušenj so pred petdesetimi leti zaradi napredujoče multiple skleroze napovedali le še dvajset let življenja, in mu zato odsvetovali študij medicine. Ni poslušal nasvetov uglednega zdravnika, ampak se je spoprijel z nemogočim, trmasto zanikal znano in priznano, doštudiral in postal eden najbolj znanih slovenskih psihiatrov. Dosegel je nemogoče ter se prisilil živeti v nemogočem in z nemogočim.

Jože je bil predstavnik naše, tako imenovane vmesne generacije, rojene na družbenem dnu med drugo vojno ali tik pred njo. Ovrednotena kot drugorazredna in generacijsko vmesna ni bila nikoli pripuščena k mizi odločanja, ustvarjanja in vodenja države. Najprej je bila premlada, nato zapostavljena, a skrbno nadzorovana, na koncu prestara. Ko smo eni trdo študirali, so se drugi lenobno levili v večne študente, v posebno samooklicano družbeno elito, ki je bila vnaprej izbrana za vodilne funkcije v politiki in gospodarstvu. V deklarirani brezrazredni družbi enakih možnosti so bile te možnosti pogojene z neobremenjenostjo z lastnim razmišljanjem. Samo skrbno izbrani so bili izbrani, da so smeli biti smeli, glasni in kritični. Odrinjenim je bilo odrejeno otepanje z družbeno oporečnostjo in sramotilnim mestom na seznamih sumljivih razrednih sovražnikov. Nihče ne ve, koliko navdušenega idealizma in eksplozivne ustvarjalnosti so uničila zasliševanja, koliko leska v mladih očeh so zatemnili zasliševalci in kje vse bi lahko bila naša domovina, če ne bi njene duše uničevala obsedenost s polnjenjem tajnih dosjejev in več deset tisoč plačanih, da sledijo, zapisujejo, sumijo, preverjajo, prisluškujejo in si izmišljujejo konstrukte o ljudeh, ki bi samo radi delali.

»Usojeno nam je bilo biti izgubljena generacija.«

»Moja generacija je zorela in dozorela v lažni bleščavi samoupravnega socializma in kulta osebnosti. Iluzionistično slepilo pod kopreno lažnih obljub vsesplošne blaginje ni sproščalo človekove ustvarjalnosti.« (Felc)

Kaplje so nastale leta 1966 kot protest pisane družine ozaveščenih posameznikov, ki sta jih razganjala mladostna ustvarjalnost in nasprotovanje ljubljanskemu večvrednostnemu posmehovanju nepomembni provinci. Kot vsaka mlada generacija smo tudi kapljaši verjeli v drugačen svet in hlatali za nemogočim: biti osvajalci časa in sveta. Nenapisani delovni program je presegal toleranco tedanjih oblastnikov: svetovno nazorsko, estetsko in generacijsko odprta revija, intelektualni in nazorski pluralizem, zavzemanje za samobitnost slovenskega naroda, jezika in kulture, koncept enotnega slovenskega kulturnega prostora z zamejskimi Slovenci. Naše početje je bilo odgovor na Kardeljevo vizionarsko puhlico o pluralizmu samoupravnih interesov. Kdo od mladih bi danes še znal razložiti to porogljivo skovanko. Med sodelavci so bili pisatelji, nezaželeni v Ljubljani: Kocbek, Rožanc, Smole, Strniša, Zajc, Zidar, prihajajoči Jančar, tržaški Pahor, koroški Messner.

V *Kapljah* se je ujel odmev študentskega vrenja po evropskih univerzah. Ko so v Parizu leta 1968 izbruhnili siloviti nemiri in je vso Evropo prevetrila praška pomlad, smo kapljaši že diplomirali. In s pomilovanjem opazovali očitno narejenost umetno spodbujenih demonstracij v Ljubljani. Kaj je ostalo po dobrih štiridesetih letih od tako imenovane evropske prevratniške generacije '68? Protestirali so proti vsem vrednotam in prisegali na filozofijo nič. Sanje so se jim izpolnile, saj za njimi ni ostalo nič. Najglasnejši in najbolj nepopustljivi protagonisti so se umirili v nezahtevnem brezdclju dobro plačanih služb in v na videz uglednih, a nepotrebnih funkcijah, prisesanih na vimena državnih proračunov od Pariza do Beograda. Razbežala se je tudi pisana združba vernikov nepokvarjene narave, razboritih varstvenikov zdravega okolja (mednje se je prišteval tudi podpisani), brezciljnih mirovnikov, netolerantno obsedenih sufražetk, brezposelnih alternativcev, divjih bojevnikov za pravice zatiranih ob Zambeziju, med Indijo in Evropo vegetirajočih in miselno odsotnih hipijev ter ostarelih, zanemarjenih in ležernih modrecev, ki jim zaradi nerazumevanja njihovih razmišljanj nihče ni upal ugovarjati.

Felčevo delo so različni kritiki ocenjevali zelo različno. Od naklonjenih in spodbudnih do nedobronamernih. Največ je bilo tistih, ki so se sprenevedali in skrbno pazili, da ga ne bi opazili. Petnajst Felčevih knjig predstavlja petnajstlistni cvet. Noben cvet nima vrstnega reda

svojih listov. Vsi so enakovredni, dragoceni, enkratni. Toda v tem knjižnem cvetu ima en list poseben pomen: to je knjiga psihiatrovih zapiskov *Osamelci*. Ko jih je pisal, se najbrž ni zavedal, da bodo tudi prisposodba njegove osebne drame, križevega pota, ki ga zmorejo le izjemni.

Z *Osamelci* je Felc zarisal obzorje svojega nadaljnjega literarnega ustvarjanja. Tudi kot pisatelj je bil osamelec. Ni pripadal nobeni skupini, nikjer ni bil »zraven« in nihče ga ni vabil zraven. Poklicno in pisateljsko se je posvetil drugemu svetu, ujetemu na obzorju drugačnosti: tragedijam in dramam duševnih motenj. Ta svet osamelcev poznajo v vseh jezikih in kulturah, ne glede na barvo kože ali raven človekove čudi. Felčevi *Osamelci* so sicer žalosten paternošter slovenske resničnosti, a nosijo univerzalno sporočilo. Če bi zgodbam odmislili imena ljudi in krajev, bi jih kot svoje lahko brali od Litve ali Irske do Skandinavije, Kitajske in Rusije ter od Američanov in Arabcev do Afričanov. Gre za človekovo razsežnost, v kateri se prepletajo poti in stranpoti duševnega zdravja in duševne bolezni. Kje je meja? V psihiatriji je meja negotova, pravi Felc in zapiše: »Nič ni zdravo, če ni bolno, in vse je bolno, če je zdravo.« Brez moči in brez krivde je, kdor se rodi ali kdor se pozneje znajde na nasprotni strani bivanjskega loka, v svetu duševnih blodenj.

Bolezen je Jožeta razjedala telesno, duhovno pa je vse bolj rastel. Z vsako novo knjigo je postajal močnejši, življenje je, sledeč Jungu, živel kot energijo ciljev. Bolj kot je usihala njegova telesna moč, bolj je kipela ustvarjalna lucidnost. Z jekleno voljo in duhovno koncentracijo je razvil in obnavljal poseben imunski sistem proti napredovanju zahrbtnih bolezni.

Sebe je imenoval samotni jezdec ali osamelec z griča. V psihiatrični bolnišnici je živel 42 let; deloholik z več tisoč ur neizkoriščenega dopusta. Ko ni mogel več hoditi in so ga na vizite vozili, je delovna soba postala njegov dom, njegovo življenje in njegov svet. Intimni in zunanji. V prisiljeni samici, v »moji čumnati«, kot je rekel, je sanjal in hrepenel po daljnih svetovih, ki so mu bili zaradi napredujoče priklenjenosti na invalidski voziček nedosegljivi. Zunanji svet je prihajal k njemu, prinašali so ga tisoči pacientov, vsak s svojim drugačnim svetom. Hodili so z vseh koncev, potrebni različnih pomoči, strokovnih nasvetov, predvsem pa razumevajoče besede. Znani in neznani so prihajali. Tudi zelo znani, ugledni, pa tudi anonimni. Tudi taki, ki jih ni nikoli pričakoval. Grič je na geografskem robu Slovenije, toda s tega obrobja je Felc ustvaril posebno središče razmišljujoče Slovenije. Zaupnik številnih

znanih ljudi iz javnega in umetniškega življenja je veliko vedel, a je bil kot spovednik zavezan poklicni molčečnosti.

»Nekaterim sem bil poslednje upanje.« Ko so obupanci in upajoči prihajali k njemu, se najbrž ni nihče zavedal, da sedi nasproti nenavadno preizkušenega človeka, razpetega med dvome ter duševno in telesno trpljenje, da je pred njimi človek, ki bi morda sam najbolj potreboval besedo in nekoga, da bi mu zaupal svoje stiske. *»Psihatri pogosto potrebujemo psihiatra!«*

Jožetovo življenje je bilo nepretrgano preizkušanje med telesnim in duševnim zlomom ter preseganjem nemogočega. Najbrž bi postopno odnehal, če mu ne bi ob strani stala žena Alenka, njegov angel varuh in sotrpinika, ki je Jožeta spodbujala pri njegovem upiranju brezobzirni bolezenski zasledovalki.

Leta 2009 se je Felc odločil zapustiti svojo kamrico na griču v Idriji in preselil se je v dom pri Svetem Jožefu v Celju. Nihče od njegovih prijateljev ne ve, kakšen travmatični šok lahko izzove slovo od okolja, kjer je pustil dobra štiri desetletja svojega ustvarjalnega življenja. Na svojo bolnišnico in njene ljudi je bil izjemno navezan. Ne le čustveno in izkustveno, ampak tudi dobesedno, saj zaradi popolne ohromelosti brez pomoči drugih ni mogel nikamor.

Toda za Felca preizkušenj še ni bilo konec. Multipli sklerozi, ki ga je *postopno polagala na brežine bivanja* ter mu zemeljska obzorja pahnila med umetne ročice invalidskega vozička, sta se pridružila še rak in petmesečna kalvarija z operacijo v ljubljanski kliniki, po vrnitvi k Svetemu Jožefu pa postopno umiranje. Kot strasten iskalec Boga je odkrito govoril o poslednjih stvareh, ki so se mu bližale. *»Borim se,«* mi je pisal letos spomladi in dodal, *»čeprav so bolečine neznosne, je čisto zadaj skrito upanje.«* Njegovo dramatično upiranje na videz nemogočemu je upanje številnim nesrečnežem, ki ne upajo upati v nemogoče. V redkih trenutkih olajšanja nas je znal razveseliti z zaključno mislijo iz svojega romana *Duša imena*: *»Lep je ta dan, vendar so bili vsi pred njim še lepši.«*

Zelo si je želel dočakati izid svoje zadnje knjige *Živeti življenje*. Dočakal jo je, potem pa, kot bi mu zmanjkalo ciljev. Začel je odhajati. In je odšel.